

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING KASBIY SALOHIYATINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY METODIK MEXANIZMLARI

Muratova Gulshoda Adhamjonovna

NamDPI magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23339506>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy salohiyatini oshirishda metodik faoliyatning o‘rni va uni takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy boshlang‘ich ta‘lim sharoitida o‘qituvchidan nafaqat fan mazmunini bilish, balki ta‘lim jarayonini loyihalash, samarali metodlarni tanlash, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish va o‘z pedagogik faoliyatini muntazam tahlil qilish kompetensiyalari ham talab etiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, o‘qituvchi, kasbiy salohiyat, metodik faoliyat, pedagogik kompetensiya, metodik hamkorlik, darsni loyihalash, kasbiy rivojlanish.

Abstract. This article examines the role of methodological activity in enhancing the professional potential of primary school teachers and analyzes ways of improving such activity. In contemporary primary education, teachers are expected not only to possess subject knowledge but also to design the learning process, select effective teaching methods, consider individual learner characteristics and systematically reflect on their pedagogical practice.

Keywords: primary education, teacher, professional potential, methodological activity, pedagogical competence, methodological collaboration, lesson design, professional development.

Bugungi kunda ta‘lim sifatini oshirish jarayoni bevosita pedagog kadrlarning kasbiy salohiyati bilan bog‘liq. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi alohida ahamiyatga ega. Chunki aynan boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarda bilim olishga munosabat, o‘quv faoliyati, mustaqil fikrlash, muloqot qilish va topshiriqlarni bajarish ko‘nikmalarining dastlabki tizimi shakllanadi. O‘qituvchining kasbiy salohiyati faqat nazariy bilimlar yig‘indisidan iborat emas. U pedagogning o‘z bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq eta olishi, dars jarayonini maqsadga muvofiq tashkil qilishi, ta‘lim metodlarini vaziyatga mos tanlashi, o‘quvchilar faoliyatini kuzatishi va natijalarni tahlil qilishi bilan ham belgilanadi. Pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishda metodik tayyorgarlik muhim shartlardan biri sifatida qaraladi. Shu jihatdan metodik faoliyat o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini ta‘minlovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Metodik faoliyat orqali pedagog o‘z tajribasini boyitadi, yangi metodlarni o‘zlashtiradi, hamkasblar tajribasini o‘rganadi va ta‘lim jarayonidagi muammolarga amaliy yechimlar izlaydi. O‘zbek pedagogik adabiyotlarida ham o‘qituvchining pedagogik mahorati va kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kasbiy salohiyat o‘qituvchining o‘z kasbiy vazifalarini samarali bajarishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, kompetensiya, tajriba va shaxsiy sifatlarning o‘zaro uyg‘unligini anglatadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun bu tushuncha fan-metodik bilimlar bilan bir qatorda bolalar psixologiyasi, muloqot, darsni loyihalash, baholash va refleksiyaning ham qamrab oladi.

Tarkibiy qism	Mazmuni	Amaliy namoyon bo‘lishi
Fan-metodik bilim	Fan mazmuni va uni o‘qitish usullarini bilish	Dars mazmunini to‘g‘ri tanlash
Pedagogik kompetensiya	Ta‘lim jarayonini tashkil etish qobiliyati	Samarali dars tashkil etish
Kommunikativ kompetensiya	O‘quvchi bilan samarali muloqot	Ijobiy pedagogik muhit yaratish
Raqamli kompetensiya	Raqamli vositalardan foydalanish	Elektron va interaktiv resurslardan foydalanish
Refleksiv kompetensiya	O‘z faoliyatini tahlil qilish	Darsdagi kamchiliklarni aniqlash
Tashkiliy kompetensiya	O‘quv jarayonini boshqarish	Vaqt va topshiriqlarni samarali taqsimlash

Metodik faoliyat o‘qituvchining pedagogik tajribasini tizimlashtirish, ta‘lim metodlarini takomillashtirish va dars samaradorligini oshirishga qaratilgan faoliyatlar majmuasidir. Metodik faoliyatning mazmuni faqat dars ishlanmasini tayyorlash bilan cheklanmasligi, balki pedagogik qarorlarni tahlil qilish va ularning natijasini baholashni ham qamrab olishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining metodik faoliyati darsni pedagogik va metodik jihatdan loyihalash, ta‘lim maqsadlariga mos metodlarni tanlash, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, interfaol metodlardan oqilona foydalanish, topshiriqlarni differensiallashtirish, baholash mezonlarini ishlab chiqish va dars natijalarini tahlil qilish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. Metodik faoliyatning samaradorligi uning faqat hujjatlarni tayyorlash bilan cheklanmasligi bilan belgilanadi. Asosiy natija dars sifati va o‘quvchi faoliyatidagi ijobiy o‘zgarishlarda namoyon bo‘lishi kerak.

O‘qituvchilarning metodik salohiyatini oshirish uchun an‘anaviy malaka oshirish shakllari bilan bir qatorda amaliy hamkorlikka asoslangan mexanizmlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Birinchii mexanizm — metodik hamkorlik. Bir fan yoki parallel sinf o‘qituvchilari dars ishlanmalari, topshiriqlar va pedagogik tajriba bilan almashadilar.

Ikkinchi mexanizm — dars tahlili. O‘qituvchi o‘tkazgan darsini mustaqil yoki hamkasblari bilan birgalikda tahlil qiladi. Bunda dars maqsadi, o‘quvchilar faolligi, topshiriqlarning murakkabligi va kutilgan natijaning amalga oshishi baholanadi.

Uchinchi mexanizm — ochiq dars va o‘zaro kuzatuv. Bunday faoliyat o‘qituvchilarga turli metodik yondashuvlarni bevosita kuzatish va o‘z amaliyotiga moslashtirish imkonini beradi.

To‘rtinchi mexanizm — metodik portfolioni shakllantirish. Unda samarali dars ishlanmalari, topshiriqlar, baholash mezonlari, refleksiv yozuvlar va o‘quvchilar faoliyatiga oid tahliliy materiallar jamlanadi.

O‘qituvchining metodik faoliyatini baholash mezonlari

Mezon	Yuqori daraja	O‘rta daraja	Rivojlantirish zarur
-------	---------------	--------------	----------------------

Darsni loyihalash	Maqsad, metod va natija uyg‘un	Ayrim jihatlar to‘liq emas	Tizimli yondashuv yetarli emas
Metod tanlash	O‘quvchi ehtiyojiga mos	Qisman mos	Bir xil metodlarga tayanadi
O‘quvchi faolligi	Faol ishtirok ta‘minlanadi	Faollik o‘rtacha	Passiv ishtirok ustun
Refleksiya	Darsni mustaqil tahlil qiladi	Qisman tahlil qiladi	Tahlil tizimli emas
Tajriba almashish	Muntazam hamkorlik qiladi	Vaqti-vaqti bilan	Kam ishtirok etadi

Zamonaviy ta‘lim sharoitida o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi uning metodik salohiyatining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Raqamli vositalardan maqsadsiz foydalanish emas, balki ularni muayyan pedagogik vazifani hal qilishga yo‘naltirish muhimdir. UNESCO ta‘lim texnologiyalaridan foydalanishda texnologiyaning o‘zi emas, balki uning ta‘limiy maqsadga muvofiqligi va inson omili ustuvor bo‘lishi kerakligini ta‘kidlaydi.

Masalan, boshlang‘ich sinflarda interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning qiziqishini oshirishi mumkin, biroq ularning mazmuni dars maqsadiga mos bo‘lishi lozim. Shu sababli o‘qituvchi “qaysi texnologiyadan foydalanish mumkin?” degan savoldan oldin “qaysi pedagogik vazifani hal qilish kerak?” degan savolga javob topishi kerak.

O‘qituvchining kasbiy rivojlanishini individual faoliyat bilan cheklash yetarli emas. Pedagogik jamoada tajriba almashish ham muhim ahamiyatga ega. Metodik hamkorlik o‘qituvchini tayyor metodlarni oddiy qabul qiluvchi emas, balki o‘z faoliyatini tahlil qiluvchi va yangi metodik yechimlarni ishlab chiquvchi pedagog sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

- kichik metodik guruhlarda dars ishlanmalarini muhokama qilish
- o‘zaro dars kuzatuvlarini tashkil etish
- muayyan pedagogik muammo bo‘yicha mini-seminarlar o‘tkazish
- samarali topshiriqlar bankini shakllantirish
- yosh o‘qituvchilarga tajribali pedagoglar tomonidan metodik ko‘mak berish
- amaliy natijalarni umumlashtirib, metodik tavsiyalar ishlab chiqish

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy salohiyatini oshirishda metodik faoliyatni faqat metodik birlashma yig‘ilishlari, ochiq darslar yoki tayyor dars ishlanmalarini almashish bilan cheklab bo‘lmaydi. Bunday yondashuvda metodik ish ko‘pincha rasmiy tus olib, o‘qituvchining real kasbiy ehtiyojlari va dars jarayonidagi muammolari yetarlicha hisobga olinmasligi mumkin. Shu sababli metodik faoliyat o‘qituvchining amaliy faoliyati, o‘quvchilarning ta‘lim natijalari va pedagogik refleksiyasi bilan uzviy bog‘langan holda tashkil etilishi lozim.

Metodik hamkorlikning samaradorligi, avvalo, uning mazmuni va tashkil etilish shakliga bog‘liq. Agar hamkorlik faqat tajribali o‘qituvchining tayyor tavsiyalarini boshqalarga yetkazishdan iborat bo‘lsa, yosh yoki kam tajribali pedagoglarning mustaqil metodik fikrlashi yetarli darajada rivojlanmaydi. Aksincha, muammoli vaziyatlarni birgalikda tahlil qilish, darsni kuzatish, o‘quvchilar faoliyatini muhokama qilish va muqobil yechimlarni ishlab chiqish o‘qituvchilarning kasbiy faolligini oshiradi.

Dars tahlili jarayonida ham faqat o‘qituvchining faoliyatiga baho berish emas, balki o‘quvchilarning darsdagi ishtiroki, topshiriqlarni bajarish darajasi, savollarga javob berish faolligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalaridagi o‘zgarishlarni aniqlash muhimdir. Bunday yondashuv metodik faoliyatni o‘qituvchi faoliyatini nazorat qilish vositasidan ta‘lim sifatini yaxshilash mexanizmiga aylantiradi.

Shuningdek, metodik salohiyatni rivojlantirishda raqamli vositalardan foydalanish masalasiga ham tanqidiy yondashish zarur. Raqamli texnologiyalarning mavjudligi o‘z-o‘zidan dars samaradorligini kafolatlamaydi. Ularning samarasi o‘qituvchining pedagogik maqsadni aniq belgilashi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi va texnologiyani dars mazmuniga moslashtira olishiga bog‘liq. Demak, raqamli kompetensiya texnik ko‘nikmalar bilangina emas, balki metodik va didaktik qarorlar qabul qilish qobiliyati bilan ham belgilanadi.

Tadqiqotda taklif etilgan “kasbiy ehtiyojni aniqlash — metodik maqsadni belgilash — yangi metodni o‘rganish — amaliyotda qo‘llash — natijani tahlil qilish” modeli o‘qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta‘minlashga xizmat qiladi. Mazkur modelning muhim jihati shundaki, unda o‘qituvchi tayyor metodlarni o‘zlashtiruvchi emas, balki ularni o‘z sinfi sharoitiga moslashtiruvchi faol subyekt sifatida qaraladi. Biroq metodik faoliyatni takomillashtirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, vaqt tanqisligi, metodik tadbirlarning haddan tashqari rasmiylashtirilishi, o‘qituvchilarning individual ehtiyojlari o‘rtasidagi farqlar, metodik resurslarning yetarli emasligi va dars natijalarini muntazam tahlil qilish ko‘nikmasining sustligi shular jumlasidandir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun metodik ishlarni qisqa, aniq maqsadli va amaliy natijaga yo‘naltirilgan shaklda tashkil etish, elektron resurslardan foydalanish hamda o‘qituvchilar o‘rtasida ishonchli hamkorlik muhitini yaratish zarur.

Umuman olganda, metodik faoliyatning samaradorligi uning miqdori bilan emas, balki o‘qituvchining kasbiy faoliyatida qanday o‘zgarishlar yuzaga keltirayotgani bilan belgilanadi. Agar metodik hamkorlik natijasida darsni loyihalash sifati yaxshilansa, o‘quvchilar faolligi oshsa, baholash jarayoni aniqroq tashkil etilsa va o‘qituvchi o‘z faoliyatini muntazam tahlil qila boshlasa, bunday faoliyatni samarali deb baholash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy salohiyati ta‘lim sifatini ta‘minlovchi asosiy omillardan biridir. Ushbu salohiyatni rivojlantirishda metodik faoliyat alohida o‘rin tutadi. Chunki metodik faoliyat orqali o‘qituvchi o‘z bilimlarini amaliyot bilan bog‘laydi, pedagogik tajribasini tahlil qiladi va ta‘lim jarayonini takomillashtirishning yangi yo‘llarini izlaydi. Metodik faoliyatni samarali tashkil etish uchun o‘qituvchining individual rivojlanishi, hamkasblar bilan hamkorlik, darslarni tahlil qilish, tajriba almashish va zamonaviy pedagogik hamda raqamli vositalardan maqsadli foydalanish bir butun tizim sifatida qaralishi lozim. Natijada metodik faoliyatning mazmuni hujjat yuritishdan amaliy kasbiy rivojlanish mexanizmiga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2006.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent: Fan, 2006.

3. Ishmuhammedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Iste‘dod, 2008.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2004.
5. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. — 1998. — Vol. 5, No. 1. — P. 7–74.
6. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. — London: Routledge, 2012.
7. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? — Paris: UNESCO, 2023.